

Российская академия наук
Институт славяноведения

**Исследования по славянской
диалектологии**

24

Москва • 2023

УДК 811.16
ББК 81.41
И 88

Авторы:

*М. М. Алексеева, Н. Е. Ананьева, С. А. Борисов, И. А. Букринская,
Ж. Ж. Варбот, А. Д. Васюков, И. А. Горбушина, П. И. Долгополов,
С. В. Дьяченко, А. Ф. Журавлёв, О. Е. Кармакова, Н. И. Киреев,
С. В. Князев, М. М. Кондратенко, С. А. Мызников, С. Л. Николаев,
Г. П. Пилипенко, Биляна М. Савич, М. Н. Саенко, С. С. Скорвид,
М. Н. Толстая, Дияна М. Црняк, Т. В. Шалаева*

Редколлегия:

*д.ф.н. А. Ф. Журавлёв (отв. редактор серии),
к.ф.н. М. М. Алексеева, М. Н. Толстая (отв. редакторы выпуска),
к.ф.н. М. Н. Саенко*

Рецензенты:

к.ф.н. И. И. Исаев, к.ф.н. М. М. Валенцова

Исследования по славянской диалектологии. Вып. 24. – М.: Ин-т славяноведения РАН, 2023. – 292 с.

Коллективный труд «Исследования по славянской диалектологии» (вып. 24) содержит статьи на основе докладов, прочитанных на XXIII Круглом столе по славянской диалектологии в Институте славяноведения РАН 7–8 июня 2022 года, и публикации диалектных текстов, записанных в экспедициях разных лет.

Издание представляет интерес для широкого круга языковедов — специалистов по славянской диалектологии, лингвогеографии, лексикографии, истории языка, этимологии, социолингвистике.

The collective work contains articles based on reports presented at the XXIV Round table on Slavic dialectology at the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences on June 7–8th, 2022 as well as publications of dialectal texts, recorded during field researches over the years. The book is addressed to a wide range of linguists—specialists in Slavic dialectology, linguistic geography, language history, etymology and sociolinguistics.

ISBN 978-5-7576-0493-0
ISSN 2618-8589

DOI: 10.31168/2618-8589 (серия)
DOI: 10.31168/2618-8589.2023.24 (выпуск)

© Институт славяноведения РАН, 2023

Содержание

<i>М. Н. Саенко.</i> Праславянские «редуцированные» и гласные <i>и</i> и <i>і</i> в словенском говоре Валбурги: некоторые параллели.....	5
<i>Ж. Ж. Варбот.</i> Об одном балто-славянском лексическом соответствии ..	40
<i>А. Ф. Журавлёв.</i> Восточнославянские этимологии (3. Укр. диал. <i>батіюта</i> . 4. Русск. <i>барахло</i> . 5. Укр. диал. <i>рахо́м'їе</i> , белорус. диал. <i>рахамо́цье</i>)	43
<i>П. И. Долгополов, Н. И. Киреев.</i> Праславянское * <i>goľь</i> в зеркале некоторых дериватов	51
<i>М. М. Кондратенко.</i> Заимствования в славянских народных обозначениях времени	76
<i>А. Д. Васюков.</i> Литературный стандарт и диалекты: реакции этнических кашубов на процесс языковой кодификации	88
<i>С. С. Скорвид.</i> О международном проекте по созданию интернет-карты чешских говоров за пределами ЧР.....	101
<i>Н. Е. Ананьева.</i> YouTube как дополнительный источник изучения периферийных и островных польских говоров	122
<i>Диана М. Црняк, Биляна М. Савич.</i> Из синтаксиса глаголов в речи жителей района Слатины близ Баня-Луки	132
<i>М. М. Алексева.</i> Детский лексикон в карпатоукраинских говорах	152
<i>Т. В. Шалаева.</i> О суффиксе существительных <i>-ой-</i> в русских диалектах ...	173
<i>И. А. Букринская, О. Е. Кармакова.</i> Среднерусские говоры: сравнительное описание центра и периферии	181
<i>С. А. Мызников.</i> Некоторые аспекты изучения русских говоров Приладожья и Обонежья	194
<i>С. В. Князев, С. В. Дьяченко.</i> Тональный контур общего вопроса в белозерских говорах	205

<i>И. А. Горбушина. Отражение межъязыковых контактов в диалектизмах (на примере рус. диал. бутор) .....</i>	229
<i>Г. П. Пилипенко, С. А. Борисов. Тексты на украинском и чешском языках из Воеводины (Сербия) .....</i>	236
<i>С. Л. Николаев, М. Н. Толстая. Диалектные тексты из закарпатского села Русская Мокрая. 2. Традиционная культура .....</i>	246

*Дияна М. Црняк (Баня-Лука),
Биляна М. Савич (Белград)*

Из синтаксиса глаголов в речи жителей района Слатины близ Баня-Луки¹

В работе рассматривается синтаксис глагольных форм в сербском говоре района Слатины близ Баня-Луки. Задача работы — описание состояния в исследованном говоре и выявление сходных и различающихся черт с соседними говорами на основе доступной литературы, тем самым определение места исследованного ареала в общем контексте герцеговинско-краинского диалекта как цельной общности.

Ключевые слова: сербские говоры Слатинского края, восточная группа северо-западной части герцеговинско-краинского диалекта, синтаксис глаголов

1. Введение

Район Слатины находится в 12 км к северо-востоку от Баня-Луки и административно относится к общине Лакташи. Кроме бальнеологического курорта Слатина², он охватывает села Четоевичи, Яружани, Кадияни, Горня- и Доња-Слатина, Мало- и Велико-Блашко и Шушняри. Эта территория расположена на низких горах северной Боснии, отличающихся скругленными вершинами и широкими пологими склонами: наибольшая высота над уровнем моря — 383 м, наименьшая — 150 м.

Автохтонное население — сербы; из этнических меньшинств представлены каравлахи и словенцы³. Происхождение населения этого (региона), как и других частей Боснийской Краины, недостаточно изучено, но на основании доступной литературы можно заключить, что наибо-

---

¹ Настоящая работа выполнена при финансовой поддержке Министерства просвещения, науки и технологического развития Республики Сербии в соответствии с договором № 451-03-68/2022-14, заключенным с Институтом сербского языка САНИ.

² *Слатина* ж. ‘солёный источник’ [РМС 5: 845].

³ В Малом Блашко жила и одна русская семья: Коробкины (Коропкин). Глава семьи Николай, родившийся в 1892 г. в Омской губернии, во время Первой мировой войны был добровольцем в сербской армии. Его потомки до сих пор живут в Малом Блашко и Слатине.

лее старые переселенцы пришли из Герцеговины и Черногории, а более поздние — из северной Далмации, Лики и из холмистых районов западной Боснии (согласно [Поповић 2002: 19]).

Согласно общей классификации (см.: [Драгичевић 1986: 226–228; Ивић 1996: 146; Драгичевић 2001: 86–87]), говор района Слатины принадлежит восточной разновидности северо-западной ветви восточно-герцеговинского (герцеговинско-краинского) диалекта. Этот говор до сих пор не был предметом подробных диалектологических исследований. Значительный диалектный материал из родственных говоров находим в работах, посвященных змианскому говору [Петровић 1973], западнобоснийским иекавским говорам [Дешић 1976], иекавским подкозарским говорам [Далмација 1997] и сербским посавским говорам между Врбасом и Укриной [Козомара 2016], в которых главным образом рассматриваются фонетика, акцентология и морфология говоров упомянутых территорий.

Наши исследования этого региона отражены в двух десятках публикаций, в которых мы в основном рассматривали лексику духовной и материальной культуры⁴; кроме того, в студенческие годы в этих краях мы собирали диалектный материал по программе Сербского диалектологического атласа.

Учитывая результаты исследований в упомянутых и некоторых других работах⁵, а также собранный диалектный материал, на этот раз мы сосредоточим внимание на синтаксисе глагольных форм слатинского говора и определении места этого говора в герцеговинско-краинском диалекте как компактной диалектной общности.

2. Материал

В области глагольного синтаксиса выделены основные черты, а также менее распространенные особенности, которые указывают на связи с другими говорами штокавского северо-запада.

---

⁴ Список публикаций до 2017 г. см. в [Савић 2017: 995–996]; далее см. [Савић 2022a; 2022b].

⁵ В систематической библиографии трудов под названием «К библиографии диалектных текстов, опубликованных в Республике Сербии» (*Ka indeksiraњу дијалекатских текстова публикованих у Републици Србији*) Б. Марковић классифицировала работы по диалектам, которые они описывают, и в том числе работы о герцеговинско-краинском диалекте, опубликованные с 1938 по 2017 г. [Марковић 2020].

2.1. Инфинитив

Слатинский говор характеризуется хорошей сохранностью инфинитива, что характерно и для других западных сербских говоров (ср. [Дешић 1976: 292–302; Драгичевић 1986: 189–193; Петровић 1973: 173; Петровић 1978: 137; Црњак 2019₁: 213–214; Црњак 2019₂: 520–521; Црњак/Козома-ра 2017: 398–400; Цукут 2021: 128]).

Занимаясь дистрибуцией инфинитива, мы уделили особое внимание его употреблению в функции дополнения при глаголах и оборотах неполного значения, а также при различных полнозначных глаголах в составных глагольных сказуемых моносубъектных предложениях, его заменимости *да*-конструкцией в определенных синтаксических позициях и т. п.

Как и ожидалось, эта глагольная форма последовательно сохраняется в «будущем I», т. е. не зафиксировано ни одного примера с «футуроидом», функционально-стилистически маркированной формой «будущего I» с конструкцией *да* + презенс, обычной для сербских говоров на территории Сербии:

Ако нека цура у^ати јабуку, она *ће се* догод^не уда^т; А сад^т *ћу* вам *опричат*; шта ја знам кога *ћ*^в ја *пита^т* ко је то над^ио име; сутра *ћеш* ти и ти то и то *рад^т*, а ти *ћеш* то, а ти *ћеш*, снајо, то, а ти *ћеш помоћ* овде стопан^{ци}; ил *ћеш^о* га ти *довести* за своју сопру; зна се ка-*ћеш* *клат*, ка-*ћеш* *нос^т*; никад ништ *неш* *имат* пред својом кућом: ни рода, ни порода, ни класа, ни жита, ничега; ако немаш ти сјене своје, не в^диш је, за год^ну дана *ћеш умр^јет*; са-*ћ*^емо *пјеват* како је мајка Краљев^{ћа} Марка питала зашто се не жени; Па то *ћ*^ете Ви *снимат*; Ма шта *ћ*^в *пјеват*; Ја *ћу* *питати* њи.

Инфинитив как часть составных или усложненных глагольных сказуемых моносубъектных предложений с модальными глаголами *морати*, *моћи*, *смјети* и *требати* употребляется почти последовательно, причем с глаголами обоих видов; в этом отношении положение в говоре не отличается от общештокавского [Стевановић 1935: 285]:

Млада је *морала* сваку вече *прат* свекру ноге; Па *морала* *дон^јети*, већином онда стари људ^и су пуш^ли на луле, *дон^јет* угљен са маш^{ца}ма да припали свекар лулу; *мора* *сић* с коња и *прекрст^т* се и *саг^т* се да униђе у цркву; *мора* се *рад^т* јер треба рад^т; Оно брашно с^е прореди за чес^нцу и укува се и онда испече се и истом док сване – *мора бит* печено; Лазар^{це} *мораи* *накит^т* свачим, свашта им *мораи* *мет^т* на њих вако; *мораи* *повад^т* крв, мокрећу, па оне све налазе, па по тијем налаз^{ма} *ић^н* је те опреми; ал *мора* *преп^уст^т* на решето па чисто зрно *дон^јет* и *дат*;

саме зоби *мораиш дотјерат* макар двије вреће; *мораиш* прије подне *доћи*, *ручат* и *очитат* кот куће то, *обав^т* своје; *мора* га *наћ* на путу;

У стара доба вјеровало се све, па и то да *се може* човек *повампир^т* кад умре: *може се претвор^т* у нешто и *приказат се*; У нас причају старији да *се море увукотлач^т*, да *море помислит^о* да је неко усто мртав па *пре-паст се* себ^н; *мореш осуш^т* сир па онда га *стуцат* и *усол^т* и *остав^т*; Па кад је она *могла* за своју дјецу *мол^т* се Богу и *послуживат*, па морем и ја; Жут^нца *се мор изл^нјеч^т*, а туберколоза *не море*; *Море бит* ко шен^нце зрно, а *море бит* чак и ко куруз и ко љешник; *моремо* ми *доћи* вама или *морете* ви *доћи* нама; и ти онда *мореш* с њом и *умит се*, и *мореш тро-ш^т*; кажу да *може се* и *осјећ* па *намазат* са јесенцом; боли све, *не може јест*, *не може пит*; *Не меш* ти то све *упамт^т*, заборави се; Ја *сом могла ић* свом сину сваке год^не, ал *не меш* ти *остав^т* кућу и *ић*;

Ако оде на брање која, она *није смјела остат* на вечери, него дође кућ; *не смијеш* ти *з^нјеват* у цркви, нег^к само *мол^т* се Богу; никад^т се чаро^нице *н^нјесу смјеле изброј^т*; Није *се смјело рад^т* поред пута. Па *није се смјело* ни *ић* јавнијем путем, ти *нису сми^о ић*, треве те муслиман на коњу, на-оружан, са дугијем ножом, и ти, ако нећеш се склонити, море рад^т све што оће о-тебе, ил те посјећи ако му је воља; *Не см^нјеш ић*, бања је опас-на; *Није смјело се нос^т* о-Турака обдан; *н^нјесу* никад *смјел ић* сви скупа; *није с^о* онда *смјело говор^т* пред младежи срамотну р^нјеч; може бити да су те слике побацине почетком Другог свјетског рата јел *се нису смјеле наћи*; *није се смјела вода задржават* на путу; то *се не см^нје купат* и *ква-с^т*; ако ја *смјијем* то *говор^т*;

И данас бар трипут *треба покленат* косу, а *оштрити* по потреби; након два мјесеца *треба* курузе *обрати*, па *свести* неђе у неку шталу, па *опе-рушати*; За гуштера, ак уједе, каже да је отровнији од змије и да *треба пребројат* пун вар^нћак прове да б^н оздрав^нјо; Сва су та његова дјеца че-стита и добра дјеца, ал двад^сет и тро^е дјеце *треба знати обућ*, *одјети* и *наран^т*; Три чес^нце *треба укуват* јер ведко је домаћинство било; *треба* право *рећ*, *треба бит* искрен; Ми *б^н требал^н* имат топ, на Ускрс да пуца; *треба го^ор^т* пра^о; кад ниси нам данас отвори^о, *не требаиш* ни *жив^т*; И тога положника *треба нажит^т*; прије него што сунце гране, *треба* трипут око софре *обаћи*.

Однако отмечены и примеры сочетания *да* + презенс, в основном в предложениях с выраженным агенсом:

Сви ти обичаји, кад који треба, он *мора да нагласи*; Она је *морала да одлежи*; *не мора* све три дана *да сто^и*; *мора се* обичај *да се изврши*; јој,

шта ћемо сада, Света Петка, морамо да слаavimo; То је све морало да буде остругано, уређено;

Лежи непокретан, годнама пати се, не мере — *море* нешто да поије, ал не може рукама својим⁶; *морем* данас да ја тојко упамтим; *море* да пане контра па да буде добра годна, а *море* да пане како треба па да буде лоша; продају једноме човјеку богатијем, који има пара да *море* да купи; *море* ил да *страда*, да *цркне*, или да *оболи* о-тога; *Морем* да *рекнем* име и рођење своје;

д'јете свако *треба* да има то; онај који *треbam* да *будем*; објави се ка-*требају* да иду; *треба* жена да *роди*; она *треба*, овај, под^т хитно да *иде* у р^нјеку.

Синонимичен глаголу *требати* глагол *ваљати*, который редко при-соединяет дополнение в форме *да*-конструкции:

Они су се крили, као, рачунају неки обичај био да *се* не *ваљају* изброј^т; *ваља*, каје, *засир^т*^о дјетету једноме; *ваља* *поп^т* чаш^тцу ка-ћ^е се закува-ват чесн^тца;

Није *ваљало*, и домаћ^тца тамо-вамо, и *да* *се* врата *отворизају*, него *се* вра-та чак и прикључају.

В сочетанији с утврдителъными и отрицательными формами глагола *хтјети*, употребленными в значении *бити готов, спреман, имати обичај, навику* ('быть готовым, иметь обыкновение, привычку'), в материале отмечены обе синтаксические модели, причем *да*-конструкция преобладает:

Ал бил^т су поштени, нису *ћели* *украст*, сам ишту; долазе ти гости, *оћ^т*и нас *прим^т*; То продамо, који је *оће* *куп^т*; *Оће* *ручат*, ако ћеш понуд^т, оће све; А није *ћио* мом *ћеду* *дат*; мислим да је *ћио* *украст*; старији људи и сад *оће* *запјеват*; На пример, онда који *неће* *украст* и који су озбиљни; њега *неће* који *оће* *сакр^т* ил *превар^т*; Па како је ко себи одредио коју *оће* *избац^т*; Него, *оћете* л ви *поп^т* нешто, момци;

Ал *оће* *да* има там, направ^{ће}; *неће* *да* *одјашу* коња, нег^к са коња с^тјеку; На Божић, на уранак, ко *оће* *да* *дође* на свету службу; Ако *ћ^{те}* то *да* *чујете*, тако је било; *неће* *да* *униће* у кућу стока; *нећ^е* он ни *да* *пуши*, није ни пушио; и опет увати којко ти *оћеш^к* *да* *унесеш* кући; Кад он *нећ^е* *да* *отвори*, и он^т там стоје пре^т-ћом и мало галаме; Ко *оће* то *да* *обавља*

⁶ Предложенијами этого типа выражается неспособность субъекта к выполнению некоторого действия.

тако редом, он то нагласи; Па слабо уче, *неће* они то *да уче*; она седи у другој соби, *неће* вам *да иде* у госте; Љубо *оће* ове *да почасти*; сад има плугова кољко *оћеш*, ал *неће* нико *да ради* ш њима; *оће* поп *да вјенча*, наро² дошо, али нема момка, нема ђувегије; Једни *оће* пара, а једни *оће да под⁴јеле* жито; *Нећу* ја *да рекнем* „убра ме“, *оћу да рекнем* „узбра ме“, оно селјачко све; ал *неће* момак *да иде*.

Последователно употребљається и инфинитив с модальними глаголами в широком смысле, обозначающими говорение, мышление, ощущение, восприятие, некоторое желаемое действие, повторение некоторого действия и т. и.

Больше всего примеров отмечено с глаголом *знати* в значении *умјети* ‘уметь’, в то время как фиксации с глаголом *умјети* гораздо более редки:

Знаво је срезат кров на кућу, куће ове риговане *прав⁴ти*; Има исто људи и жена ко¹и с³ се стављал да *знају л⁴јеч⁴т* мјесто љекара; Она *је знала* нешто *одбрајат* кад уједе змија; И то с³ једне старије *знале* нешто *бајат, одбрајат*; тај мој син *зна читат* славу; Вида покојног Васкрс⁴је то *зна прав⁴т*; нит шта *зна бесед⁴т*; Ал кад¹ сам мало порасла, онда *смо се знали и обућ*; ко *зна свират* кокоњешће и срем⁴це; Иду и још⁴ двојица ко¹и *знају набрајат и коледат*; вјерујте да ја вама то *не би знао казат*; мораш⁴ *знат одговор⁴т*; боље с³ то *знале рад⁴т* оне; он *је знао* и *калем⁴т* и воће;

Ја *не ум⁴јем рећ*; ја *не ум⁴јем* ни *казат*.

Глагол *знати* иногда употребљається в значених *обичавати* ‘иметь обыкновение’ и *догађати се* ‘случаться’:

бан *је знао долаз⁴ти* па *ос⁴једат* у том хотелу;

зна се цура с прела *заборав⁴т*; Па пуно се играло, пило се, пјевало се, некад *се зна* и *потућ*; *знало се* и у нас *облиз⁴т*.

Когда информатор хочет выразить глаголом *вољети* значение типа ‘желание’, отмечаем примеры с дополнением в инфинитиве и с *да*-конструкцией. То же и с глаголом *жељети*:

Муж ми је би¹о вр⁴један, вако што се тиче, само није *вол⁴јо куповат* и *продават*; И туј *најволим отић*; А *вол⁴јо би још⁴ жив⁴т*; да *је вол⁴јо* неке провале *направ⁴т*; то *вол⁴јо осоват*; а она *волла соват*; Она *је пожељла вид⁴т* унуче, ал син и сна не моглоше доћ;

било је тије људи ко¹и са стране *воле да броје*; некако ми је боље кат постим, и *волим да постим*; Ув⁴јек *сом жељ⁴о да имам* челе.

В районе Слатины инфинитив используется почти исключительно как дополнение к глаголам *бојати се*, *видјети*, *дати (се)*, *заборавити*, *имати*, *(-)мислити*, *наканити се*, *наумити*, *(-)учити*, *одбити*, *одлучити*, *покушати*, *стићи* и т. п. У большинства этих глаголов наряду с полными значными употреблениями есть и модальные:

бојо сам се унић тамо; *нек се види гребенат*; *не видим удјет* конач у иглу; о томе *би се дало пуно и пуно причат*; *не даде м^н се питат* је за мустру; *заборав^нјо сам ја* ђеда *питат*; Прије нико није закључаво куће, ја и сад некад *заборавим закључат*; *заборав^нјо врат^нт* њему врећу његову; Рачићу, *би л^н м^н имо* једну врећу *посуд^нт*; Имам ти нешто *рећ*, ал да ме не одаш; свега *сам* двије *мисли^о укалем^нт* и *посад^нт*; *ко је мисли^о бро^нити*; и она, тако стара, *накан^нла се отић* сину у Р^нјеку; ја *сам* то *наум^нла ура^дт* и *нећ^н* одустат; *науч^нла сам плест* ко д^нјете; *није науч^нла ништ рад^нт*; Ми млађи *нисмо* сами *уч^нли правити* тамбуре; Она *је одлуч^нла отић* и готово; ја *сам покушо прав^нт* и успи^о сам.

Употребление инфинитива преобладает и при глаголах неполного значения, которыми обозначается фаза некоторого действия в составном глагольном сказуемом, а *да*-конструкция отмечается только как исключение:

Почеше прав^нти зване парне котлове; Село *почело горат*; Па узмемо маказе, ошишамо у прољеће, пре-Ђурђовдан или по Ђурђову дану, кад *почне пригријават*; Склонемо на крај шпорета и тако сто^н, док *се* сур^нтка *не почне одвајат* од сира; *ка-сам престала држат* у трнкама челе; парт^нја ј^о то почела, поп... *престо долаз^нт*; Да, онда *је прекино* вам *ић* Турчин, *насиље прав^нт*; Сузе плуште, ја *зинем пјеват* на сав глас Божи^н– с тијем сом се сачувала, да живим кашње својој дјец; кад тамо вршемо, стигне решето па даље *настав^нло опе решетат*; ал она онда *отекаси плакат*; *заузела* за своју дјecu *мол^нт се* Богу и *послуживат*;

Ка-ће поп *почет* свету службу *да чини*, *да обавља*, *да врши*.

Кроме приглагольных употреблений, инфинитив как дополнение отмечается и при выражениях с неполным значением с существительными, прилагательными и наречиями, а *да*-конструкция появляется здесь лишь спорадически:

Кажу да *је добро ису^нјед^нт* иш ч^нваркуће онај сок, *унуст^нт* кап у у^но; И код нас причају да *се није добро* ни за што *клад^нт* – нароч^нто ноћу *клад^нт се* па *ић* у гробље; *кажу да се није добро клад^нт* ништа; То прије *није било лак се преувадат*; *Није се* ни *лако ожен^нт*; *Лакше* то *вући* и лаганије

на лагер^{ма}; То му је први пут вид^т цуру; Ја сам би^о јаки дизат онај сач; љепше по^т чаш^{цу} ракије уз то; вр^јеме је кретат; у она времена тешко је било богаство разавити; шта је корист причат – било и нема;

и сад би би^о рад даодго^{им}; он није имо вољу да се вјенча с њом; Али било је питање ако он није би^о моћан да управља са кућом или имовином.

Инфинитив более частотен и в функции дополнения к отрицательной императивной частице *немој(те)*:

Немој се обзират; Немој то рећ; немо-је пал^т; Немој мога вољети голуба; Немој ти мене тодко изазиват; немој се посјећ; немој сјед^т на земљи – прелади се;

немој м^н ниједне да прескачеш по реду; немој да се пос^јечеш.

В отличие от литературного сербского языка, где использование инфинитива в целевом значении ограничено и обычно является признаком разговорного стиля или регионализмом [Пипер и др. 2005: 811], в нашем материале целевые конструкции с инфинитивом при глаголах движения широко употребительны, как и в других диалектах западной части штокавской зоны (ср. [Дешић 1976: 297; Драгичевић 1986: 191; Петровић 1973: 173; Петровић 1978: 137; Црњак 2019₁: 214; Црњак 2019₂: 522; Цукут 2021: 128–129]), наряду со спорадическими примерами *да*-конструкции:

Ка-се осуши, онда се купи и *гони трпат* око строже; Не мог ја *ић плакат* ко неко у општину, у мјесни уред, у штокуд... *ић плакат, мољакат* оће л м^н дат да поијем; позво исто попа Пеју Иванков^{ћа} из Горње Јошавке да га *дође причест^т* пред^т смрт; Нешто је наплаћиво, а нешто је даво да *дође рад^т*; И та-је бадњак кад *сједемо вечерат*; није се могло *сјести јести, ручати*, заправо *вечерати*, док није стари дида усто; ми *одемо* даље *вр^јети; поћу зват* у сватове; Е онда *има прао ић причест^т се*; то је припремало тодко, само *отић вид^т* како је; и мушки *иду ватат* омају; *Иде* са свекром ил са заовом, дјецом *спавати*, док се не вјенча;

И *дошо* Млађан њезин *да проси* (Милку); И кад *сједаш да једеш*: „Боже помози, Боже дај рода и берићета“; Нешто оставе тамо, а *оду да донесу* од оног што је тамо било; па окрени доље онијем путем према Сав^ћима, сам да *одеши да видиши*; Ја *дошо да кажем*, каје, ја се женим.

Инфинитив отмечається и в полисубъектных конструкциях, чаще всего при глаголах со значением желания (ср. [Дешић 1976: 299; Црњак 2019₁: 214; Црњак 2019₂: 522]) или при каузативных глаголах:

Д'јете, лила се зуб, а оно *не да извад'т*; д'јете пишти, *не да се ни окупат ни прев'т*; *Не даде ми проговор'т* ниједне; *Није м' дала зуба об'јел'т*;

или ми дође нешто *помоћ урад'т*.

Рассматриваемому говору свойственна и аналитическая конструкция за + инфинитив, соответствующая конструкции с экспликативным аккумулятивом в литературном языке (ср. [Дешић 1976: 292; Драгичевић 1986: 192–193; Петровић 1978: 137; Црњак 2019₁: 214; Црњак 2019₂: 522]):

Оно што је било *за продат*, то с' продали; И лонце земљене смо имали, и шерпе *за мл'јеко куват*; А будак је, будак је *за копат*.

Широкая представленность исторического инфинитива (*infinitivus historicus*) характерна для западных сербских говоров (ср. [Дешић 1976: 292; Драгичевић 1986: 189; Петровић 1973: 171–172; Петровић 1978: 136–137, Црњак 2019b: 522]), и он ожидаемо часто встречается и в нашем материале:

Па прало се на обрамен'цу, па *ић* у р'јеку, па *прат* у р'јец; ал сам зуб'ма *начет* чешаљ лука и оно *помазат* – каже, вјештица бјежи о-тога; *Није то било калем'т* трешања ко данас; Сутра *ић* по бадњак, ал *отић* на Туциндан (...), *одлећет* један од мало одрасли'их, *вид'м* ће има цер; *Окит'т* стање, *окит'т* штале, *окит'т* кућу, *окит'т* све што имаш, на пример, свађе *позад'јеват*. Е ондар мотке љескове *криш'т* па по љет'ни, по њивама, на пример, *ић^б задјет*; Ковртањ се куво овако, па *ић* на арман, *лом'т се* на Мали Бож'ћ; то *спрем'т* свега и *одн'јет*, и ти људи, познаници, један другога зову, и то се онда пије и једе, и то се зову масла; и имаш тучак: и *туцат* и *сол'т*, и *туцат* и *сол'т*, и *туцат*, и помало *зал'јеват* мл'јеком ц'јелијем.

2.2. Презенс

Употребление этой глагольной формы в говоре района Слатины в целом не отличается от ситуации в литературном языке. Приведем здесь несколько интересных деталей.

Таково употребление презенса глагола *бити* 'esse' в значении *налазити се* 'находиться' (ср. [Петровић 1973: 177; Петровић 1978: 138; Црњак 2019₂: 522]):

А није то само једно у кућ, нег по дванестеро *буде*; Мало се простре доље по кући, *буде* ту до Малог Бож'ћа, не диже се; напр'јед стои св'јећа и домаћ'н за св'јећом, а ми сви остали озад *будемо*; дође и он туде, *буде* преко љета.

В диалектном материале опускается энклитическая форма вспомогательного глагола *јесам* в позиции после союзного *ђе* ‘где’:

Искупљало је се *ђе* простренија кућа; У то вр⁷јеме општ⁷на била онде *ђе* сада Адамића кућа; *ђе* тврђе, будаком копаш; А *ђе* равно, оре се са плугом дрвенијем; ја не знам *ђе* Мира.

Нами отмечено и два не ожидаемых для этой территории примера конструкции, состоящей из утвердительной или отрицательной формы презенса глагола *хтјети* и презенса полнозначного глагола [Дешић 1976: 302, Петровић 1973: 155⁷]:

То је црквено, а ти *оћеш правиш* кречану; а синови слабо, слабо – *неће слуша* ниједан.

В рассматриваемом говоре зафиксирована и пассивная форма презенса (презенс глагола *бити* / *будем* + страдательное причастие) в функции выражения будущих действий, соответствующая «будущему II» в сербском литературном языке (см. [Пипер и др. 2005: 385–386]):

И кад курузи *буду загнути*, остану, расту, одметну се до бербе; тако да *буде* и догодине *доч⁷кано* у здрављу и веселу; Треба три пут око софре обаћи, по ономе обичају, а да руке *буду свезане*; То све *буде уређено*.

Весьма широко представлено в диалектном материале и настоящее историческое (*praesens historicum*), живое употребление которого характерно и для современного литературного сербского языка. Все примеры, приведенные ниже, описывают действия, отличающиеся присутствием компонента экспериенциальности. Использование этой формы представляет прошлое действие как нечто, что происходит перед нашими глазами, — рассказчик воспроизводит события, в которых он участвовал, или же речь идет о событиях, о которых он знает опосредованно, по чьему-то свидетельству. При этом *praesens historicum* не отмечен в самостоятельном употреблении, а чаще всего появляется в комбинации с перфектом в более широком нарративном контексте:

А ми, Васо, *напасемо* краве и онда, три сата близу, онда *се* мало *средимо* и *идемо* у коло. То је било близу куће, није то далеко. По дану. И момци *иду* са све стране, *криште*,и онда није било хармун⁷ке, него на муз⁷ке мале,

⁷ Отмечая, что это синтаксическое явление относительно широко распространено в говоре Змияня, Петровић указывает, что оно известно и говорам Трстеника (Сербия), Ливаньского поля (Босния и Герцеговина) и Буковицы (северная Далмация).

ал цуре кад *запјевају*, то *нема*, то *се* само *криштити*, са све стране момци, и *игра се*, *прича*. Ко с ким *оће*, *изводавају се* там по њиви, мало *причају*;

Сир *сом сир^ала*. *Остави се* сириште од крмчета или од говечета, ил од овце, па *се* оно *осуши* и *стави се* сур^атке од^а сира у оно и *укисели се*, и то *се сал^аје* у мл^ајeko. С тијем *се усури* и онда *се замота* у крпу од газе, и *стави се* одозго дрвено, *зове се* данце, и *притисне се* са каменом, и то *се исц^аједи*, и онда *се стави* у неку канту или у кабо неки дрвени, и то *се укисели* и *једе се*;

Било и жут^аце. Па *иду* љекару, па ко *има* дукат, *стави* у воду и *купа се* у вод^а, *узме* ону воду па *купа се* два-три пута, па *вели*: *престала је* жут^аца. *Оду* љекару исто. Нешто *доб^ају* од љекара, нешто о-те воде и *изл^ајечи се* (по [Савић 2017: 1060]).

Покојна кума Лазарка *је знала* кад змија *уједе* човјека, онда *се*, каже, брже-боље *узме* неке шпаге ил неки појас па *се превеже* т^ајело изнад, да *не иде* према срцу и горе у т^ајело даље она погана крв, и то *се* добро *стегне*. Онда она *узме* иглу на ватру, па *нанесе* на врућу ватру ону иглу, да *се* добро *угрије*, па онда *узме* оном иглом па све оно т^ајело *избоцка*, *избоцка* куд је *уједено*, и ону крв сву *истискује*, *истискује* и нешто *одбраја*. И тако човјек *оздрави*, *не буде* му ништа. А тако исто и за стоку, за овцу, за краву, за све. Исто је тако *боцкала* оно мјесто и ону крв *истискала*, *истискала*, и *преболи* и ништа *не буде*, *не крепа* од уједа змије (по [Савић 2017: 1062]).

2.3. Перфект

В говоре района Слатины часто употребляется усеченный перфект (без вспомогательного глагола. — *Ред.*), придающий рассказу впечатление пережитого⁸ (ср. [Дешић 1976: 302–303; Драгичевић 1986: 193–194; Петровић 1973: 173–174; Петровић 1978: 139; Црњак 2019: 215; Црњак 2019₂: 523]):

чо^аек јој *погино*, врат^ала се, *довела* д^ајете овде; то мен *било* слатко ко ше^аер; Четрес људи у селу *погину*; Ал *биле* дрвене оне посуде; У котлу *ку^ала*, на веригама; *Долаз^ала* ћи из Добоја сваки други дан; *Ишла* са снајом и са дво^ае дјеце снај^ане и синовске; ено *дошла* црква сама; Обичај таки *би^ао*; Каже, одседла, сам *от^ашла*; Он све *знао* рад^ат, и бурета прав^ат; ја *ишо* ш њиме, он мене *узео* као зета; Ја млад *би^ао*, *имо* једно два^аест година, *ослуж^ао* армију; Они *остали*, Ратко онај *от^ашо* у Београд; И сад он ту газда, а Лука *из^ашо*; Оно *било* све Ђорђино; Она *гледала* у виленску кост,

⁸ Т. е. експериенциално значење. — *Ред.*

женама бајала, казивала шта је и како је; *Лов^ули* зечева, *лов^ули* лис^уце, патке; Ал није *ћи^о* њега, него онога *запони^о*; *пропо*, посл^ује *одо* овуда, *ишо* Ђурђу тамо; Ната *била* госпоја, то није било наке fine жене и госпоје.

Как и в презенсе, в перфекте опускается энклитическая форма вспомогательного глагола *јесам* в позиции после союзного *гдје/ће*, что, впрочем, может быть результатом фонетического преобразования *ће је > ће е > һѣ* и *ће су се > ће с се > ће се*:

доље је била кућа управникова, *гдје* и *живи^о* и остајо и преко зиме; Седам дана је би^о у кући *ће умро*; Уче Ђурђевдана би^о у нас обичај у Ш^ушњар^ума сад^ут крст у свакој њиви *ће посијана* љет^уна; И стожер, *ће се везал* коњи; то било раније, *ће било* дјеце; и нос^ујо се... нека тацна *ће се куп^уле* паре; па би^о амбар *ће жито било*; Има клепало испо-цркве, *ће укопан* стари поп Пејо.

С помошћу перфекта без вспомогательного глагола выражаются и модальные значения, чаще всего благословения, но также и проклятия:

Жив^ула ти серми^уница и у кући ти била сва мушка дјеч^уца; *живи^о* и *весели^о* се; *Слави^о*, не *остави^о*, *имо* с киме, а *имо* и ш чиме; *родила* ти година, *родило* ти брдо и долина; дабогда ти *родила* љетина; ко му зло *мисли^о* дабогда о штрику *виси^о*, тог *би^о* маљом и кантаром пред његовим амбаром.

Исключительно частотны безличные употребления перфекта в нарративе, что свойственно и другим западным говорам (ср. [Дешић 1976: 303; Драгичевић 1986: 194; Петровић 1973: 152–153; Петровић 1978: 139; Црњак 2019₂: 523; Цукут 2021: 129–130]):

И *покривало се* са поњавом; *укоч^уло* га, шлаг га трев^ујо, *засукало* га; то *је све направ^уло* нако како је прије било, и ексере оне исте *повад^уло*, све *осјекло* и само главе *удар^уло*; *дрмало је* по ц^ујели дан, она младеж; *Љуб^уло се*, и старо и младо иде; вав^ујек *се викало*: „Кристо-се роди“; како је рат би^о, *уки^уло* звоно, *одн^ујело*; Одмалена *се истргало*; касно *се жен^уло*, касно се дјеца с^ујецала; *Поудало се*, *пожен^уло се*; кад тамо вршемо, стигне решето, па даље *настав^уло* опе решетат; И так ти људи, познаници, све то *вод^уло* за сопре и *нуд^уло*; и *причешћивало се*, то да; Ух, то *је припремало* то^уко; Више овда *није долаз^уло* из Пр^уједора вам да дође; *Пуцало* по дес^ут пута; *уки^уло* звоно, *одн^ујело*, онда ј^е тај звоник *пропо*; *от^ушло* по св^ујету; тујка *је набијало* сачеве вруће на главу, а веригама *опасивало* на огњиште, на ватру.

Отмечаются и необычные примеры безличного повествовательного перфекта:

па *ложито* онде ватра; па *направито* брвна; и једно вр^нјеме *стерато* сламе.

Энклитическая форма 3-го лица *је* иногда употребляется перед *се* в перфекте возвратных глаголов и рефлексивного пассива:

постављала је се софра; И зава *је удала се*; Она *је се расплод^нла* доље, у онај крај села; не знам како *је се звала* та фамилија горе; *Искупљало је се* ће простренија кућа; осјетиш да *је затуп^нла се*; служба *је се врш^нла* јутарња; И ка-су вјенчали, мало *је се* момак *смир^но* – тек је онда види^о цуру; Идеш, косиш, и док осјетиш да *је затуп^нла се*, станеш, намажеш водом и брусом; Биле су поклјуче што *је пита се поклапала*; Гљиве исто с^у правите и све што *је се замис^нло* од тих артикала; То *је се гатало*; То *је се звала* код нас стопаница, неће мајарица.

2.4. Аорист

В отличие от имперфекта, который в рассматриваемом говоре появляется только как исключение (поэтому отсутствуют его подтверждения в полевых записях), системное положение аориста гораздо стабильнее, при этом его употребление не отличается от литературного языка. Все примеры, приведенные ниже, выражают экспериенциальность (ср. [Петровић 1973: 154]):

Јој, било је јасно, Боже сачувај, ал *однесоше* га. Уз онај рат *скидоше* га и *однесоше* и никад више; Неко вади преко двадесет па *изгореше* уста и све; Каже, оно мало *би* кад флаш^нца пуче, ко да пушку *опали*. Пуче флаш^нца. Чим флаш^нца пуче, а ја се, каје, сакр за сѣк куће; Касније, једну два^нстак година, *усаври^нше се* мајстори ти казанције, *почеше* прав^нти зване парне котлове; *Упита* га остарјела мајка; Сви *се* стари^ни и млађи о-тебе *ожен^нше*; на Блашку *не би* преснаца; *не би* ником ништ, све *до^не* кући; Онај стари, како оно *би* име.⁹

Интересную особенность безусловно представляют примеры употребления аориста для выражения будущего действия, где присутствует сильный модальный компонент:

⁹ В говорах, сохраняющих имперфект, данный пример был бы употреблен с этой глагольной формой. Он подразумевает, что говорящий ранее (в некоторый момент в прошлом) знал, как зовут того, к кому относится вопрос. Аналогичные конструкции с перфектом (*Како му је било име?*) подразумевают отстраненность говорящего по отношению к слушающему, поскольку в них нет экспериенциального компонента, который сохраняется в форме аориста.

он не мере стић све, *утекоше*; Данас имамо више и стоке и свега, а само *изгибоше* радећ; Каже: „Збогом остај, домаћне, фала“ и одма *одоше* другој кући; Крију се да се не могу избројт, и тако од ове куће *одоше* другој кући; Оне ће доћ, живе у лугу, иду прво крај нас, па *одоше* у Бошков“ће; кад прије дођу, онда исто благослове и *одоше*.

2.5. Плюсquamперфект

Как и в других западных штокавских говорах [Дешић 1976: 269–270, Драгичевић 1986: 166; Црњак 2019₂: 524], эта глагольная форма употребляется только с перфектом вспомогательного глагола:

И сад *је* то *било почело*; А она сестра средња, она *је била остала*; Отац ми *је би'о* четрнесте *о"чо* у рат; Туде *су били презели* њих; један *је би'о одо* по презећ"ма; он *је би'о заступи'о* деду као домаћин, а његова је жена била домаћица.

2.6. «Будущее I»

Наряду с литературным употреблением «будущего I» (*И тако да сам направи'о сам знања толико да ће ми сутра бити жао ако умрем, а није моје знање предато другом; А млада, ако је паметна, штоно каже народ наш, она ће се сагит и преглеат да л има машица, па ће онда ић даље* и т. д.), в нашем материале часто встречается нарративное будущее, котрым выражаются прошедшие события (ср. [Петровић 1973: 178; Црњак 2019₂: 524; Цукут 2021: 130]):

Није вол"јо куповат и продават, а све *ће урад"т*; И једна *ће* жена *бит...* и са *ће се* она *заши"коват* са једнијем момком у селу; и онда, кад је дошо поп, онда *ћ"мо* ми *постав"т* ручак; *Са-ће се спрем"т* тај отац од младожење, от момка отац, *узеће* још једнога са себом, свога комшију, *појаш"ће* коње ако је то даље, и на коњ"ма *отић* и као да запросе. И ако бегенишу дјевојку – оће, неће, мораће. Ако добре воље оће, *врат"ће се* назад, *покуп"ће* сватове и *отиће* по дјевојку; Туј кува, и онда *ће прекрст"т* онијем љесковијем младицама, оном ресом, брашно, па ће онда, тамо затопила воде, па *ће зал"ти*; Е кад дођу ис цркве, онда *ће* ручак *постављат*; И онда *ћ"мо* поп *траж"т* о-својје старијје, знаш, да то иде; И онда туј *ћ"мо ручат*, а онај вишак продамо и паре под"јелимо.

В одном этнодиалектном тексте отмечена необычная комбинация нарративного будущего и исторического инфинитива, представленная в нарративной цепочке:

И ђед, ко стари^и чо^ек, у прољеће *ће умр^ијет*. *Умр^ијеће*, и кад је намири^о сто пет^а година, позво попа, леґо на простирач, онда се пости^о пост, седам недеља *пост^ит*, нећ^е он ни да пуши, није ни пуши^о. Него *пост^ит*, па на Ускрс ја^е *разбит* о-чело. И *огул^ит* то ја^е како треба и *умоч^ит* у луг и у со, и онда, онда *дон^ијет*, *отић* у своју зграду, стриц, син његов, донесе буцу ракије и л^ијепо *ће нал^ит* њему чашу, онда *ће запал^ит*. *Запал^иће* и *пон^ит* чаш^ицу ракије, ал једно три пута *се прекрст^ит*, па *ће пон^ит*... Лулу црвену, ону земљену, *дон^ијет* и онда *ће запал^ит*. Богу *се мол^ит* сваку вече, ја сам уз његова кољена стајо и, овај, Богу *се мол^ит*, а неко *насм^ијат се* или нешто *рећу* – ништа.

2.7. «Будушее II»

Эта глагольная форма в говоре района Слатины употребляется нечасто — в ее функции преобладает презенс глаголов совершенного вида: вместо, например, *Јавићу ти се кад будем дошла* почти регулярно *Јавићу ти се кад доћем* и под.

С другой стороны, вместо литературных форм с презенсом отмечены необычные нелитературные конструкции с «будущим II»:

Да *буду имал* свој пород; клепцом по кос^и, ал тако танко да *не буде ис-туцала* коса.

В диалектном материале нашелся и один пример пассивной диатезы в конструкции с формой «будущего II», в которой употреблено страдательное, а не действительное причастие:

Ићу, што нећу, ал ако *будем била позвана*.

2.8. Императив

В говоре района Слатины весьма активно употребляется нарративный императив (ср. [Драгичевић 1986: 196–197; Петровић 1973: 178–179; Црњак 2019₂: 525]):

Ту сом спавала као млада: чет^ири сове ударене и пилен^ице поређане, и ту прострта слама и лез. *Простри* некву поњову што ткају жене и ту лез; То је било некада прије: *насиј* ко и шен^ицу и *копај* разоре; Прије је било: *ткај* б^ијел да се покрива; А ми *удри* опе, *увати* коло па *пјевај*; И она онда *одбрајај* у мл^ијеко; ја мало *мрдни*, прозорчић се отвори, ја ону флаш^ицу, каже, у ону ватру *бац*; Овце су биле некада у овчарници, а по лѐту су били торови, па ограђене вратњ^ице четвѐре и *сјав* тује, па кад буду јевту тује, *премакн* да торе земљу; Будакуша, биле штијал^ице и то, па *штијај*.

2.9. Условное наклонение

При помощи условного наклонения выражаются различные модальные значения, большинство из которых можно объединить понятием возможности в широком значении. Граница между этими значениями — как в пределах простого, так и в рамках сложного предложения — не всегда очевидна, и без широкого контекста можно говорить только о том, какое значение преобладает (см. [Пипер и др. 2005: 467–469]).

В приведенных ниже примерах эта глагольная форма используется для выражения значения возможности, которое эксплицитнее всего проявляется в случаях, когда в условном наклонении употреблен глагол *моћи* ‘мочь’, и тем самым модальность выражается и грамматически, и лексически:

то ја оћу, да ја знам што *би* ја *говори’о*; Била су тешка времена, н^нјеси ти имо слободног кретања, н^нјеси ти мого бити *ће* си, није то твоја земља, не знаш куда *би* *крочи’о*; Како *би* ја Вам то *казала*, ја не ум^нјем ни казат; *не б^н* *мого* сад^т сјет^т се, то је било давно; не знам ја шта *б^н* он^н њему *рекли*, кад н^нјесам у том колу *би’о*; Сјећам се као д^нјете, како да *не би се сјети’о*; стари родитељу, како *би било* ово или оно; Како је то било, *мого би* препричат; Ка^т *б^н* то *било*, ето среће док сам жив, да видим; ал је то загубљено сад овако, тешко *б^н* то *било* наћ; ја *б^н* вам и сад *мого* показати тајне путеве; чим *б^н* вас још *почасти’о*; не знам ни ја како *б^н* ти *реко*; слабо ја се сјећам, можда *б^н* неко други боље *знао*.

Этой модальной формой часто выражается желание, которое в нашем материале передается глаголом *вољети* с дополнением-инфинитивом и прилагательным *рад* с дополнением в форме презенса глагола, указывающего, к чему относится желание, или модальный глагол опускается, если он подразумевается из контекста или речевой ситуации:

А *воли’о би* још^ж жив^т з дјецом, (...) *воли’о б^н* жив^т; ја сам имо овде петровњаче јабуке па је то пропало, и сад *би би’о рад* да одго’им; Ја се узвртим, мој Васо, она је ипак старија, ја *б^н* *ишла* там у коло; а мислим још^ж да *б^н* коју јаб’ку *укалеми’о*, петровњачу; Дођи, драги, мени преко воде, ко *б^н* те *туко*, тај нема слободе.

В разговорной речи при выражении желания действительное причастие нередко опускается, если оно подразумевается из контекста или речевой ситуации:

И ја *б^н* воде ако *б^н* ми је ко дао; *Би* л ка^у, да приставим; он *б^н* ув^нјек меса, а крува слабо; то су биле, рецимо, пјесме мало и безобразне, знаш, па зато ја *не б^н* *рад* баш сад да причам.

В следующих диалектных примерах выражено значение намерения:

да *би се смјестили*, да *би имали* смјештај, њих су бањалучки Јевреји смјестили овдје у вањске просторије, у бањске павильоне; па ја *ћу* се некако искос^тјер^т како *би* те *обмано* код народа; није било струје и свјетла, а онај је наћвар там одво^{ен} од огњишта да *би* од ватре *се вид^{ло}*; ув^јек се м^јешали да *се не б^у* пребр^оили, да и(х) *не б^у* познали и *не б^у* пребр^оили; корисно се окупат на Ђурђевдан рано, прије изласка сунца – ето, због здравља, да *би би^о* здрав^и преко године; кажу, дво^ицу момака обор^ио, док су га трећи и четврти уват^{ли} на тавану да *не би побјего*; И онда оно се запали и гори до близу у^а, сам покрије се у^о да *не б^у* опрж^{ло}; И ашкија је се измакла у шуму и пуцала из пушака да *не би* селани притркали па да *не би* пожар погасили; Онда онај дјечко што се са њом оклад^јо побјегне, да *не б^у* њој дао окладу.

Условным наклонением выражается и (также) уверенность, что действие будет совершено:

Све *би* то донекле за мог памћења *знао*; ја сам чак говори^о овим младић^{ма}, младим људима, да се мало уче томе, јер то *би била* ипак разонода; Е, то, вјеруј да ја вам *не б^у* то *знао*; *Било би* љешве у средини села и те ствари, али се то, на то слабо ико обраћа; вјерујте да ја вама то *не би знао казат*; Кад гледи у тебе, а *реко б^у* да гледи там неђе на страну.

Ета же глагољная форма используется и для выражения предположения о том, что некоторое действие будет совершено, особенно когда в условном наклонении стоит глагол *рећи* ‘сказать’:

Онда ј^е дошо један Србијанац, ма никад *не би реко* да је поп; Има во^е један Цвијо Петреш, мор бит да *б^у* он *знао*. Мало ј^е послаб, ал мор бит да *б^у* *знао*. Да, да, он *б^у*, ја мислим, *знао*; *Не би реко* да има, изумрло је то одавно; Подмукло све, *реко б^у* да нема живе душе ту у та времена.

Условное наклонение фиксируется и в сложноподчиненных предложениях для выражения условия, от которого зависит совершение некоторого другого действия, а именно в предложениях, синтаксически относящихся к потенциально- и ирреально-условным:

Кад *би* вас, драги људи, *провео* неђе куд^т су биле, па *реко би*; ако *би била* оголита врата, да он море, он *би сјeko* на врат^{ма}; Кад *би* то мени неко *реко*, ја *б^у* *знао*; Ако *би се опазило*, па да *би* род о-дјевојке *навали^о* против, онда туча; сјеме ситнијо него зрно шен^{це} четворо ка-*б^у* га *располов^јо*; ако *б^у* самом рак^јом *прав^л* препечен^{цу}, онда *б^у* *било* мало теже; ка *б^у* ја *дочекала* да будне рат, ја *б^у* *се објес^{ла}*; да сум знала, *сакр^{ла}* *б^у* *се* у под-

рум; Уфат^т и, ако би јаукала, марамицу из цепа гур^т јој у уста и зграбити и одн^тјет је насилно;

Мој синко, да си ти би^о да усликаш тридесет и треће године, ја би ти краву *извео* сада па дао да усликаш сада; Видиш, са^т с^м заборав^{ла}, а ка^т с^м сама – онда б^т знала; И да сам метла, не б^т га имала данас.

Готовность к совершению некоторого действия выражается при помощи условного наклонения лишь в одном примере из нашего материала:

и онда ће одрезати дјечи по једну шњиту, оће дјеца, *по^{ели} би* пола ковргања онога, ал треба пон^тјет кући.

Кроме модального значения, форма условного наклонения (глаголов совершенного и несовершенного вида) может иметь и временное — когда она означает повторявшееся в прошлом действие:

Све ко на Благов^тјест кад^т поч^{сте} кућу, онда б^т још *стерал^т* сламу; Па није се ништа догодило нарочито ако *би се* чаро^тичари *избро^{или}*.

3. Заключительные замечания

В работе подтверждаются характерные синтаксические особенности северо-западной части герцеговинско-краинского диалекта, приводившиеся ранее в цитированной литературе. Таково, например, широкое употребление инфинитива при глаголах и выражениях с неполным значением (напр., *мора си^ћ с коња и прекрст^т се и са^тт се да уни^{ће} у цркву*; *Кажу да је добро иси^тјед^т иш ч^тваркуће онај сок, упу^{ст}т кап у у^о и т. д.*). Весьма высока и частотность нарративного употребления глагольных форм, характерных для экспрессивного повествования о ситуациях в прошлом независимо от их временной удаленности от момента речи, а именно: исторического инфинитива (напр., *Сутра и^ћ по бадња^к, ал оти^ћ на Туциндан [...], одле^{ћет} један од мало одрасли^{јих}, вид^{им} ће има цер* и т. д.), перфекта без вспомогательного глагола (напр., *Каже, одседа, сам от^{шла}; про^{по}, посл^{је} је одо отуда, ишо Бур^{ћу} тамо* и т. д.), безличных употреблений перфекта в повествовании (напр., *Поудало се, пожен^{ло} се; у^{коч}ло га, ила^т га трев^{јо}, засу^{кало} га* и т. д.), нарративного будущего (напр., *И једна ће жена бит... и са ће се она зааш^{коват} са једни^{јем} момком у селу; Није вол^{јо} куповат и продават, а све ће ура^дт и т. д.*), нарративного императива (напр., *А ми уд^{ри} опе, увати коло на пјевај; Овце су биле некада у овчарници, а по љету су били торови, па*

ограђене вратњ^ице четвере и *сјав тује, па кад буду јевту тује, премакн да торе земљу* и т. д.) и нарративног презенса (напр., *А ми, Васо, напа-семо краве и онда, три сата близу, онда се мало средимо и идемо у коло; *И моци иду са све стране, криште, и онда није било хармун^ике, него на муз^ике мале, ал цуре кад запјевају, то нема, то се само кришти, са све стране моци, и игра се, прича и т. д.)**

Удалось записати и два примера конструкције, састојаче из утврди- тельной или отрицательной формы презенса глагола *хтјети* и презенса полнозначного глагола, која нехарактерна за данног региона (*То је црквено, а ти оћеш правици кречану; а синови слабо, слабо – неће слуша ниједан*). Наши даљњише истраживања ове територије дозвољавају до- полнително пролити свет на ово јављење, а такође и на картину говора у целом.

Перевод с сербског М. Н. Толстој

Литература

- Далмација 1997 — *Далмација* С. Ијекавски говори Поткозарја. Бањалука, 1997.
- Дешић 1976 — *Дешић М.* Западнобосански ијекавски говори // Српски дијалектолошки зборник. Књ. XXI. Београд, 1976. С. 1–316, карте.
- Драгичевић 1986 — *Драгичевић М.* Говор личких јекаваца // Српски дијалектолошки зборник. Књ. XXXII. Београд, 1986. С. 7–241.
- Драгичевић 2001 — *Драгичевић М.* Најзападнији српски говори данас // Зборник за српски језик, књижевност и умјетност. Књ. I. Бањалука 2001. С. 79–89.
- Ивић 1996 — *Ивић П.* О језику —// Република Српска Крајина. Зборник радова / ур. Зоран Каличанин. Топуско; Книн; Београд, 1996. С. 143–158.
- Козомара 2016 — *Козомара Д.* Фонетске и морфолошке особине српских посавских говора између Врбаса и Украине // Српски дијалектолошки зборник. Књ. LXIII. Београд, 2016. С. 579–733.
- Марковић 2020 — *Марковић Б.* Ка индексирању дијалекатских текстова публикова- них у Републици Србији // Српски дијалектолошки зборник, XLVIII. Београд, 2020. С. 413–528.
- Петровић 1973 — *Петровић Д.* О говору Змијања. Нови Сад, 1973 (Библиотека Збор- ника за филологију и лингвистику, XIV/1–2, XV/1–2).
- Петровић 1978 — *Петровић Д.* Говор Баније и Кордуна. Нови Сад; Загреб, 1978.
- Пипер и др. 2005 — *Пипер П. и др.* Прилози граматици српског језика. Синтакса савременог српског језика. Проста реченица. Београд; Нови Сад, 2005.
- Поповић 2002 — *Поповић В.* Слатински крај у прошлости. Лакташи, 2002.

- Савић 2017 — *Савић Б.* Народна медицинска лексика Великог Блашка (код Бањалуке). Српски дијалектолошки зборник, LXIV. Београд, 2017. С. 995–1066.
- Савић 2022а — *Савић Б.* Из лексике одијевања у Великом Блашку (код Бањалуке) // Језици и културе у времену и простору. Књ. X/1 / ур. С. Гудурић, М. Стефановић, Ј. Дражић. Нови Сад, 2022. С. 205–216.
- Савић 2022б — *Савић Б.* Лексика плетарства (на основу грађе из Великог Блашка код Бањалуке) // Српски дијалектолошки зборник. Књ. 69. Београд, 2022. С. 311–331.
- Стевановић 1935 — *Стевановић М.* Инфинитив и свеziца *да* са презентом // Наш језик. Књ. III, бр. 9–10. Београд, 1935. С. 282–288.
- Црњак 2019а — *Црњак Д.* Синтаксичке особине дијалекатских пјесама Јагоде Кљаић // Што сањамо. Књига радова поводом 70. рођендана професора Душана Маринковића / ур. Д. Богутовац, В. Карлић, С. Шакић. Загреб, 2019. С. 208–218.
- Црњак 2019б — *Црњак Д.* Из синтаксе глагола у говору Јаворана (код Бањалуке) // Исиходишта. Бр. 5. Зборник радова са 5. међународног научног скупа «Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима», одржаног 19–21.10.2018. у Темишвару / ур. М. Радан. Темишвар; Ниш, 2019. С. 519–526.
- Црњак, Козомара 2017 — *Црњак Д., Козомара Д.* О језику Ардалићевих басана // Зборник радова с међународног научног скупа Транзиција и културно памћење, одржаног 26–27.11.2015. у Загребу / ур. В. Карлић, С. Шакић, Д. Маринковић. Загреб, 2017. С. 391–403.
- Цукут 2021 — *Цукут С.* Српски говори Шипова. Српски дијалектолошки зборник LXVIII. Београд, 2021. С. 1–158.

Summary

*Dijana M. Crnjak,
Biljana M. Savić*

From the verb syntax in the speech of the Slatina area near Banja Luka

The paper deals with the syntax of verb forms in the Serbian dialect of the Slatina area near Banja Luka. The aim of the paper is to describe the state of the studied dialect and to identify its similarities and differences with neighboring dialects on the basis of available literature, thus determining the place of the studied area in the general context of the Herzegovina-Krajina dialect as a whole community.

Keywords: Serbian speeches of the Slatina region, eastern group of the north-west branch of the Herzegovina-Krajina dialect, syntax of verbs.